

Szakolczay Lajos

Családfa, kacskaringókkal

Honnan jöttem, mi vagyok, mitől lettem az-zá, ami: művészetbírálónak? Az önmagamnak föltett kérdéscsokor rácsavarodik a nyakamra és fojtogat. Az első – a lényegesebb? Lényegtelenebb? – rész megválaszolása könnyű lenne, ha volna családfám.

De nincs. Se családfám, se ásóm hozzá, hogy nagy kört írva kibonthatnám a gyökereket.

Amit tudok, elbeszélésekből, anekdotákból tudom, s a látomás időföltámasztó erejével próbálom megfakult fényképekből kiolvasni. Édesanyám elég korán árvaságra jutott, pár éves lehetett, amikor az anyja, s röviddel utána az édesapja is meghalt. Ez utóbbi, a pödrött bajszú, alacsony, bal kezét a puska csövén nyugtató erdész, Szarjas Ignác, családját maga köré gyűjtve nyugodtan néz szembe – mert azon túl úgyse lát – a fényképezőmasinával. Második felesége (Szabó nagymama? – honnan a név, magam

sem tudom) ül mellette valamilyen műtermi beállításban. Három álló lánygyermek fogja őket közre. Balról édesanyám, lehetett akkor négyéves (1911-ben született, és kilencvenkét éves korában temettük el), karját összekulcsolva könyököl egy asztalkán, mellette a nagylány, a tizenéves Mariska – akit az apa halála után Kapcára (utolsó posta: Alsó-Lendva) örökbe adtak –, s az apa mellett Annuska, az anyámnál egy évvel idősebb lánytestvér, föltehetően sírás utáni állapotban, dacos-szomorúan. Mathes Károly fényképész műhelyében készült a felvétel „Nagy-Kanizsán”.

Hogy akkor hol éltek – édesanyám Zalabaksán született –, honnan kocsiztak be a városba egy fölvetel erejéig, magam sem tudom. Azt viszont igen, hogy az édesanyámtól örökölt írói nevemnek története van. Nagypapát nagyon zavarta, gondolom, sokat csúfolták is, hogy Szarjas családnévébe senki sem a valódi értelmet, a *szarvast* látta bele, hanem a szart – s egy hirtelen döntés nyomán így vált Szarjasból Szakolczayvá. (Rejtély, hogy az „i”-ből miként lett – talán hivatali elírás folytán – ípszilon.)

Legalábbis anyám így emlékszik a Juhász Gyulát is fölroptató, kis felvidéki városban – ott írta a költő egyetlen regényét, az *Orbán lelkét* – történő virtuális „honfoglalásunkra”. Szarjas-Szakolczay nagypapa a puskáját elég hamar a föld alá vitte, az erdő csöndes őreként nyilván nem akarta szolgálni a világháborút, s

a három gyermeknek szomorú sors jutott. „Mariska néni” (mindig csak így hallottam emlegetni) egy délvidéki gazdánál talált (örök) befogadásra, s édesanyámat és Annuskát, bármily jó volt a mostoha, a szegénység-nincstelenség szorította.

Éltek, ahogyan tudtak, anyám, a született szívjóságú, hamar érzékenyülő, mindenkit segítő fiatal lány (aki sajnos sok iskolát nem végezhetett) *úri cselédként*, gyermeknevelőként dolgozott. Egy másik fényképen látom, mosolyán hogyan csüngtek – ülő helyzetben a fiúcskát jobbról, a leánykát balról öleli – a pepita ruhás Kertész gyermekek.

És még egy megsárgult fotó, amelyen a fiatalok – jobbára eladósorban lévő lányok és házasulni kész fiúk – a szüret végét (a hegy leve is érzékelhető az arcokon) fölszabadultan, vidáman ünneplik. Apám és anyám is ott a képen. Kiscserfő (testvérei: Nagycserfő és Vajdacserfő), a Nagykanizsától hét kilométerre lévő *hegy* (értsd szőlős domboldal, a *lapban* így szelídgesztenyefák) apai nagyanyám révén vált szüretelő- és kirándulóhellyé.

Főképp a szüreteknek volt meg a varázsuk: 130-140 kilós nagyanyámat, Nemesboldogasszonyfai Nemes Erzsébetet, aki férje (csendőrnymozó) gyors halála után egymaga nevelt föl öt gyereket, egy – sok férfikézből álló – „daru” föltette a lovas szekérre, s az „úrnő”, a hegy asszonya elindult szemrevételezni, hogy jól halad-e a szüret, gördülékenyen mennek-e a munkák. Nagyanyám a gyerekevelést tekintve is kérlelhetetlen volt (katonás szigora nélkül szerteszaladt volna a csorda): a húsvéti föltámadásra fehér ruhába öltöztette gyerekeit, s később apám, a legvirgoncabb, amíg a többiek készülődtek, oda-vissza ugrált a Petőfi (akkor Cigány) utcai Ördögárkon, és beleesett a szennyvízbe. Feketés is hazaólkodott. Erre nagyanyám elkapta a grabancát, s kétszer-háromszor belenyomta az esővízes hordóba. S ezzel – a többiek hiába álltak készen – el is maradt a „föltámadás”.

Anyámat, a csöndesen sírdogálót, az érzékeny *szentet* – mikor szájától megvonta a falatot, hogy a négy gyereknek több jusson, s *tüdőkilukadás* lett a vége – még csak-csak értettem, de apámat, az eszes géplakatost, az 500-as *basájával* (BSA motorkerékpárjával) a várost ötven kilométeres sebességgel „végigszáguldó” duhajt, a jobb sorsra érdemes, több mindennel próbálkozó, ám csupán ezermesternek megmaradt, erőszakos, ugyanakkor a családjáért mindent megteendő férfit alig.

Kiruccanásai – főképp Badacsony környékén szeretett csalinkázni – mindig „kurvaüggyel” végződtek, ezért otthon, ha megjött, a kérdezősködők – kiváltképp anyám – számára volt haddelhadd. Mit akart, mi elől futott, szégyene elől el lehetett-e menekülni – az anyám Mária-képével merőleges falon az ő színes olajnyomata: Sztálin díszelgett (alatta, mintha a világ legtermészetesebb dolga volna, mi más állhatott volna, mint az imazsámoly) –, egyáltalán a hajdinahántoló vezetőt bukása, vagyis '45 után mi készítette arra – hite, a párt, valaminő erőszak? –, hogy beálljon a MAORT-ot váltó MASZOLAJ-ba, pontosabban a Gépgyárba „farigcsálni”. Ahol őt mint jó szakembert mindig valamivel megalázták. Állítólag – sose beszélt róla – azért rúgták ki a gyárból, mert épp akkor nyitott rá az üzem párttitkárára, amikor a „kedvesét”, valamelyik munkásnőt, az íróasztalon „gyakta”.

Haragjában biciklijét (mert dolgozni nem motorral járt, az megmaradt a holládi dombok megmászására) átdobta az üzem vaskerítésén, s ezzel a „gőzkiengedő” gesztussal be is fejezte gyári életét.

Maszek lett, ám maszek keresetnélkül. Megkeseredése alighanem innen jött: ki nem teljesedéséből. Szerette a családját, szerette a gyerekeit, szerette a nőket (ebbe a főstött kurvák is belefértek), indulatossága miatt valahogyan mégis mindenki imádkozott az Istenhez: agyon ne ütessék általa. Mert a kalapács a kezében jó *vágószerszám* volt, s elvégezte volna azt, amit a duhajjos férfi később nyilván százszor megbánt volna.

Engem szájalásom miatt – mert már akkor is torkig feszült bennem az erkölcs – egyszer kizavart a hóba. Mezítláb voltam, egy szál gatyában. S egy öl farakást szedett szét hasábonként, s azzal akart agyondobni. De én minden félém szálló fa elől hol jobbra, hol balra elugrottam, s így sosem talált el. Két napig valaminő kuckóban kellett aludnom, rongyokkal takarózva, várva, hogy csilapodjék dühe.

Később – hihetetlen – az unokái rajongtak érte (mindenikük tegezte – mi, gyerekei sosem), s az öregedéssel lassacskán megjuhászodott. Nyolcvanhat éves korában temették el, 1993-ban, de előtte – noha élete vége felé egy kisé meggárgyult – voltak zseniális pillanatai. Ezek közül az egyik: „Manci (édesanyámat hívta így), szórd fel porcukorral az előszobát, ha bejönnek az egerek, hadd csússzanak el!”

Az ötvenes évek viszont, mert Kanizsa a „láncos kutyát”, Titót közlőről nézte, tele voltak félelemmel. Házkutatás (valamilyen fegyvert kerestek, de helyette csupán egy lengyel katonapokrócot találtak), titkolódzás, szegénység, gyanakvás minden iránt. Én, a csöppnyi magyar, aki már tízéves korában egy sámlin ülve a konyhában József Attila-verseket olvastam föl vasaló édesanyámnak (hetente 178 fehér hentesköpenyt mosott ki – kézzel – és vasalt simára), semmit sem tudtam Magyarország Trianon idézte szétszakadásáról. Az iskola ezt nem tanította, otthon meg a szüleim nyilván félték gyerekeiket ilyesféle tudással traktálni.

Már tizenhét éves voltam, amikor valamelyik kioszkban véletlenül ráakadtam egy Igaz Szóra. Megvásároltam. Honnan is tudhattam volna, hogy a marosvásárhelyi irodalmi folyóirat azért nem románul, hanem magyarul van nyomva, mert szomszédainkban van magyarság, van (később megtudtam: tudatosan lefokozott) szellemi élet. *Főlébredésem* – a véletlen műve – tehát a Szomolányisarkon kezdődött. S nagy futásom – az irodalom, a művészet (képzőművészet, színház, opera) habzsolása – azóta is tart.

Hiába futottam le (akkor még nem tartánon, hanem egyszerű vörös sálakon) a kilométerek ezreit – tetszett, hogy gyermekként középtávfutásban Zalában minden felnőttet megvertem –, hiába akarta az iskola rám ragasztani (Kőolajbányászati és Mélyfűróipari Technikumnak hívták) az *alizarin-szulfosavas-nátrium* bélyegét (már akkor is zenének hallottam ezt a kémiai vegyületet), egyedül csak az irodalom-művészet érdekelt.

Elég vén fejjel, vagyis huszonkét évesen tehát Pestre – az irodalom, a könyv, a művészet Mekkájába – jöttem. Hódításra? Inkább szolgálatra. Hogy szállíthassam (főképp határon kívülről) a nálunk még alig ismert értékeket. És lajstromozhassam őket, hogy belőlük az arra éheseknek (nem mindig a szakma volt ilyen) minél többet átadhassak. Dolgozhattam bármit – nem csupán tervezőirodában szerkesztettem, de nevelő és könyvraktári segédmunkás is voltam (iszonyú nehéz a két tábla közé zárt kultúra) –, egyedül csak a lámpással keresett vagy önkéntelenül rám talált „dolog” érdekelt.

A Kortársnál, az Új Írásnál, a Budapestnél és újra a Kortársnál végzett munka (a kezdőkkel foglalkoztam, majd a kritika- és legtovább a lírarovatot gondoltam) természetesen nem elégített ki, hiszen afféle bolygó „zsidóként” – de talán egy magyar is lehet bolyongó – a szomszéd országokat többször bejártam. Értékre találtam, amit erőm és lehetőségem szerint folyóiratokban, újságokban s nem utolsósorban könyvekben továbbadtam.

Boldogságomnak ez a forrása: a kielégíthetetlen – ne hangozzék nagyképszerűségnek – *szellemi szomj*, amelyet nem szűnök újra és újra, az ezerféle bekebelezés után csillapítani.

Magam előtt látom Harag György, a legfényesebb (legzseniálisabb) magyar színházi rendező arcát, aki – mert valódi színpadra álmodó volt – egyetlen jól felépített gesztussorral átvilágította a sötétséget. A szatmárnémeti, marosvásárhelyi, kolozsvári lámpás Újvidékre és Szabadkára is eljutott, s ha fényt valamennyire el is nyelte a magyarországi közeg (nálunk nem voltak olyan kiemelkedően rendezései), példát mutatott minden idők Thália-csoportosulásainak – munkai igényességéből, erkölcsből, művészet- és emberszeretetből.

„Bicegő” családfát – talán nem szabadkozna érte – vele is kiegészítettem. Mint ahogyan megannyi bátyámmal – Sütő Andrással, Páskándi Gézával, Székely Jánossal, Szilágyi Istvánnal, Lászlóffy Aladárral, Kányádi Sándorral is. Nagykanizsa, szülőtte földem legyen olyan – kiváltságos, mert a szellemi családfát is befogadó – központ, amelynek piacán atyai „mesterem”, Kós Károly épp a bókászásra induló Cs. Szabó Lászlóval arról diskurál, hogy a preraffaelita igyekezet mennyiben segítette a szépészetet, hogy az épületekben megbúvó szép (külső és belső tulajdonság) minő lelkületet is hordoz.

Baktatnak-e a katonák rézagyúkkal és rezekkel (trombitákkal) az Alsótemplom előtt – a hajdani piac már régen *arrébb* költözött –, hogy riadót fújjanak az orgonán (életében alig tette) kezét próbálgató zeneszerzőnek, Farkas Ferencnek (a kanizsai születésű zeneszerző a gimnáziumban Cs. Szabó László osztálytársa volt), a kolozsvári lakozás után évtizedek múlva is ébredjen föl és vegye hátára Erdély hegy-vokálisait, domb-szimfóniáit, hiszen a *kotta-igazság* fölöttébb magában hordja az autonómia (nem csupán kulturális autonómia) szükséges voltát is.

Feri bácsi, zeneszerző és műfordító, nyelvekbe beleszerelmesedett apám, kézen fogod-e – Kanizsán üres a korzó – meghalt Héjja Sunci barátomat, a Sütő-Harag-előadások egyik főszereplőjét, hogy ha másnak nem, az égi Máriának mondja el az *Énekek énekét* (szülővárosom megérdemelne egy lírai *Egy lócsiszár virágvasárnapja*-parafrazist), hadd legyen tele udvarló fényességgel mindannyiunk szíve!

Gazsikám, ott – betegséggel küszködve –, a László Kórházban, vidámító, életre dörzsölő pillanatként eszedbe tartod-e ama suhanó kanizsai szoknyák keringőjét, hogy a kozmikussá növe drapériákat – mert Nagy Gáspár varázsló! – ráteríthesd megfáradt (de semmi feladás!) vállainkra?

Meghalt öcsém helyett öcsém vagy, jókedvű, világító vargánya a *Kormos Pista-i* észtorna és bűbájolás erdejében! Mondta-e valaki neked – szíved parancsolta így –, hogy öreg atyai barátunkat, a londoni Határ Győzött a kanizsai harlekin, Nevető Laci sírjára ültess, ő még hátha elő tudja csalogatni azt a felhőtlenül vidám, sokszor röhögéssé föltoronyló kacajt (a boldog, vidám élésnek

ez a szívritmusa!), amely magyarságpótlék is a nyelvükben, erkölcsükben megrokkantaknak.

Szüle Tamás basszista, énekelsz-e dobhártyát repesztő bordalt a szüret révületében húshegyként is táncra perdülő öreganyámnak, hogy – hölgyválasz van – táncra perdítse Bajor Bandit (hallotta-e valaki eme zseniális nevet?), fültövön ragadja Panek urat: elég a házasodásból!

Családfa-rakosgatásom – kiigazításom – közben pörög velem a világ. Hiába égeti szemem hatvanöt év előtti fizimiskám – édesanyám pólyában tartva magához ölel a lendvai vasútállomáson (fénykép) –, az egész annyi pírral nem önti el az arcom, mint amikor a Jugoszláviában élő nagynénémet minden hivatalos papírban le kellett tagadni.

Jóllehet bátyáim eltűnőben – szegény Bella Pista, a versnyelven lélegző is meghalt –, öcséim (Muzsnay Ákos, Kárpáti Tamás) azért még itt posztolnak a kanizsai állomás restijében, és csak arra várnak, hogy ecsetjüket a tarkovszkijian bíborló ég dézsájába márthassák.

Mert nincs az a családfa, amely egy-egy fogadott őssel vagy utóddal – noha ekkor a vérrokonság helyett már a szellemi rokonság a mérvadó – ne egészíthető ki. Így vagyok magyar ebben a – tisztaságra, erkölcsre, a közjó szolgálatára fölkent – „zűrzavarban”.

Így vagyok, megkésétt kanizsaiként is, európai.

